= door Aart G. Broek =

Tuyuchi: Arturo E. Leito (1907 - 1994)

LEVEN VOL TEKSTEN; TEKSTEN VOL LEVEN

In de Encyclopedie van de Nederlandse Antillen wordt bij het lemma 'Arturo Eduardo Leito' direct verwezen naar Tuyuchi. Daar wordt de lezer iets wijzer: 'Tuyuchi, pseudoniem van Arturo Eduardo Leito (Curaçao 13 oktober 1907), Curaçaos schrijver van Papiamentse novellen, werd vooral bekend door zijn verhalen en dialogen, verschenen in het weekblad La Cruz.' Hoe dikwijls de Antilliaanse letteren ook geteisterd zijn door pseudoniemen, geen pseudoniem heeft zo veel bekendheid gekregen als dit. In feite gold het nog nauwelijks als pseudoniem en was het Leitos eigenlijke naam geworden. De schrijversnaam was afgeleid van Arturos koosnaam 'Tuyo', dat tot 'Tuyuchi' werd uitgebreid door pater Wahlen.

Leito ging naar de St. Vincentiusschool, waar frater Richardus de scepter zwaaide. Op die school kwam hij vanzelfsprekend in aanraking met het Nederlands, de taal die hem zijn hele leven teksten voor vertaling zou bieden. Voor de tientallen romans die hij naar het Papiamentu vrij vertaalde gebruikte hij praktisch uitsluitend Nederlandse of Nederlandstalige edities. Slechts enkele van zijn vertalingen zijn in boekvorm uitgekomen. De meeste liggen opgeslagen in de jaargangen van La Cruz, maar ook van het dagblad Today, dat van 1949 tot in 1961 verscheen en waarvan Leito enkele jaren de redactie voerde. Aan het schrijven van een oorspronkelijk roman in het Papiamentu heeft Leito z'n handen niet willen branden, des te meer energie stopte hij echter in korte, levendige stukken proza.

SCHRIJVEN

Mede door frater Richardus werd hem belangstelling voor het schrijven bijgebracht. In de hoogste klassen moesten opstellen geschreven worden: voor de meeste leerlingen was dit een ramp, voor een enkeling als Leito een uitdaging. Kort nadat hij de Vincentiusschool had doorlopen werd hem de mogelijkheid geboden om te gaan werken als letterzetter in de Paulusdrukkerij. Bij deze door de rooms-katholieke missie beheerde drukkerij werd onder meer de Papiamentstalige weekkrant La Cruz gedrukt. Pater Raymundus J.C. Wahlen voerde vanaf 1918 de hoofdredactie van de krant. Naast het letterzetten, kwam daar voor Leito, op verzoek van Wahlen, al gauw het verslaan van voetbalwedstrijden bij. Hierna waagde hij ook zijn pen aan 'lachedingetjes' - zoals hij zelf zei - waaronder de Papiamentstalige versie van de populaire

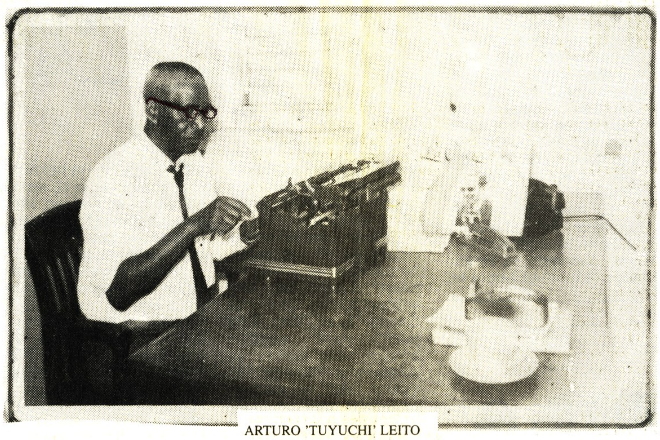

ARTURO 'TUYUCHI' LEITO

Adamson-strip en aan de vertaling van de 'Tom Richardson' verhalen. Van deze detective-verhalen verschenen er in 1940 twee deeltjes in Mi biblioteca papiamentu, een serie verantwoorde lectuur die door pater Julio Henriquez werd verzorgd. Hiervoor gebruikte Tuyuchi nog een ander pseudoniem: Chobil.

Terwijl Leito pater Wahlen dagelijks hielp bij de formulering in het Papiamentu van diens redactionele en andere stukken, moedigde Wahlen op zijn beurt Tuyuchi aan eigen bijdragen in het Papiamentu te schrijven. Samen met een van zijn oud-leraren van de St. Vincentiusschool, de slechts twee jaar oudere Gerard van Uytrecht, waagde Leito zich rond 1930 aan een genre waar hij uiteindelijk de meeste bekendheid mee zou verwerven: de dialoog. Dialogen vormden al decennia lang in kranten een geliefd genre om commentaar te leveren op de algemene gang van zaken in de samenleving, op het politieke reilen en zeilen en op sociaal-culturele ontwikkelingen. Zo maakten aan het begin van deze eeuw kranten gebruik van dialogen om kritiek te leveren op de missie. Met Leito, al dan niet in samenwerking met Van Uytrecht, schuwde de missie dat zelfde genre niet voor de verdediging van haar eigen zaak.

VERSPAANSING

Oudere auteurs dan Leito, zoals Willem Kroon, Manuel Fraai en John Panneflek, verdedigden in de jaren dat Leito begon te schrijven de verspaansing van het Papiamentu. Tuyuchi heeft zich hierin nooit kunnen vinden. Hij poogde zo consequent mogelijk het alledaagse Papiamentu van de gewone man en vrouw te gebruiken, met name ook om juist hen te bereiken. Het genre van de dialogen sloot hierbij naadloos aan. Het kan evenmin verbazing wekken, dat de toenemende invloed van Nederlandse woorden op het Papiamentu Leitos irritatie opwekte. Dit taalkundige en sociale verschijnsel heeft hij in een van zijn dialogen voor Mensahero, de opvolger van La Cruz, op de korrel genomen: 'Un encuentro den pura di juffrouw Lina i Mina'.

Deze 'vluchtige ontmoeting tussen juffrouw Lina en Mina' werd aan de kortstondige belangstelling van krantelezers onttrokken door Frank Martinus Arion. Hij plaatste het opnieuw in zijn lijfblad Ruku (jaargang 2, 1971, nummer 6). Het lijkt mij een karakteristiek stuk voor Tuyuchi, mede door de ironische uithaal naar maatschappelijke ontwikkelingen, in dit geval de opkomst van een nieuw politiek bewustzijn na de revolte van mei 1969.

Hierbij gaat - als een bescheiden eerbetoon - deze 'Papiamentstalige' tekst vol leven van een man wiens leven vol was van teksten in het Papiamentu. Tevens wordt hiermee beoogd de hoop te onderstrepen, dat in de nabije toekomst eindelijk eens iemand een geannoteerde keuze uit Tuyuchi's dialogen in boekvorm realiseert. Mihó lat ku nunka - al zou het wel al bijzonder laat zijn, gegeven het feit, dat duizenden lezers jarenlang genoten van zijn dialogen en Cola Debrot in 1955 al zijn bewondering ervoor uitsprak! Tot nu toe hebben de eilandelijke literatuurcritici en kultuurverdedigers Tuyuchi slechts lippendienst bewezen.

= pa Tuyuchi =

LINA: Hela, ta bo mes t'ei, Juffrouw Mina. Wat een verrassing. Ya tin weken ku nos no a topa ku otro.

MINA: Mi ta masha verheugd di por tende bo stem 'trobe. Sinds onze laatste ontmoeting na een thee-dansant, b'a desparce manera ora ku nan tira salu den awa. En hoe maak je het anders? Tur famia di kas ta gezond en wel?

LINA: Nou, wat zou ik zeggen dan lieg ik niet? Over het algemeen heb ik niets te zeggen. Pero sinembargo een ongeluk komt nooit alleen. Mi a topa ku e grootste hindernis riba mi levenspad.

MINA: Mag ik je feliciteren anto? Por ta awor nu op je 45ste b'a topa ku e ware Benjamin? E hombernan ei en realidad no ta gusta laga hende sali, pasobra nan ta ontzettend jalurs.

LINA: Ohalá ku por tabata asina. Tenminste lo mi por tabatin algun ratu di vreugde. Pero mi ta hanja mi atropeyá ku un uilskuiken di un cria, ku ta e animal di mas silvestre ku por tin riba Gods aartsbodem. I brutal ... Jezus, Jozef! Pa di minimo op- of aanmerking ku mi meste haci riba su trabao, dan heb je de poppen aan het dansen. E muhe ta raas mas duru ku tur duivelse elementen den fierno. Tin bes mi ta drenta e desesperacion di mas grandi ku tin i mi tin masha gana di bai laga kas p'e.

MINA: Wat een mispunt. I ainda e ta den bo dienst? Bon'trap e der uit ainda?

LINA: Ku ainda e ta den mi dienst? Mina, geloof me, mi ta kere tin ora sigur ku ta mi ta den dienst serka dje. Figurabo ku vorige week m'a mand'é bai kumpra piská. I despues ku el a keda Punda asina tantu e mi ta kere ku e mes a fada, el a bolbe kas ku dos mochi di mas chikitu ku e por a hanja na henter Corsow.

MINA: Verschrikkelijk ...!

LINA: Anto esei ta nada. Awor bo ta bai tende su brutaliteit. Ora ku m'a puntr'é decentemente ta di kom e mochinan ta tantu chikitu asina, anto el a duna un kontesta ku te ainda henter mi kurpa ta huiveren. Werkelijk ...

MINA: I ta kiko asina el a kontestabo?

LINA: Mi mes ta duda i mi tin berguenza di bisa. Sin schamen ni schromen e brutale meid a bisami ku "ta mochi mas grandi mevrouw ke pa e prijs ei, anto mevrouw mester buska manera di hanja un kasá piscadó, pasobra mi si no por bai hasi esei pa mevrouw hanja mochi grandi".

MINA: Foei Lina. Pero un taal asina ta ongehoord, ongepermitteerd ...

LINA: Manera bo ta tende, Mina. M'a huiveren manera hende ku a hanja kalafriu.

MINA: Ta di kompronde. Ami lo no por laga e apekop ei pasa ni un anochi mas bao di mi dak.

LINA: I tur esei ta e maldita politika ku a hasi su entrada aki. Mi ta bai kontabo un pida kos aki. Bo sa ku algun anja pasá e criar tabata loko tras di asuntu di partido. Hasta ora ku e tabata jega laat e tabata bisami pasobra e mester a bai tende reunion ajera nochi di su partido. I loke ta ainda un poko mas peor ta e dia ku su partido a gana elekshon. E shishi a kore paranda enter anochi i su manece el a haci un otro brutaliteit ku nunka mi a spera di dje. Bo sa ku pa respet criarnan ta obliga di jama mi mevrouw Lina of Sjon Lina. E dia ei el a komete e vrijpostigheid di jega bisami: " Bon dia Lina". Wel, juffrouw Mina, mi no por a kere mi oreanan i m'a puntr'é: "[Wat] heb je tegen mij?" - "Si, ta kiko b'a kere anto? Ajera nochi nos a gana elekshon. I n'tin kuenta di shon mas! Awor nos tur ta igual. N'tin shon ni criar mas. Awor ta nos ta manda!"

MINA: Moet je meemaken ... Enfin. Laten we daarover niet meer spreken.

LINA: Ta claro ku no. Pasobra lo nos no raken uitgepraat riba e grote gemene brutaliteit aki, pasobra lo ta tijdsverspilling. I t'esei nos a gana cu enter e politieke beweging ei.
Adios.

MINA: Enfin Lina, tot kijk.

LINA: Au revoir.